

RUKA NA SRCU KAO IZRAZ NARODNE DUŠE

Ozren Biti

(Institut za etnologiju i folkloristiku – Zagreb)

Kategorije nacije i identiteta predmet su permanentnih rasprava unutar suvremene društvenoznanstvene misli, a neslaganja oko njihova značenja reflektiraju se kako na njihovo shvaćanje u različitim znanstvenim područjima, tako i na njihovu upotrebu u raznim društvenim poljima. U ovom se radu propituje funkcioniranje nacionalnog identiteta u sportskom polju. U tu su svrhu sučeljena dva oprečna poimanja nacije – primordijalističko i modernističko – te se pokušava elaborirati njihova vjerodostojnost i primjenjivost na hrvatski sport od 1990-ih godina do danas. U središtu je analize razmatranje specifične prakse hrvatskih sportaša, ali i ostalih aktera hrvatskog sporta, a to je držanje ruke na srcu prilikom intoniranja državne himne.

Ključne riječi: sport, nacionalni identitet, ruka na srcu, narodna duša, državna himna, Vatreni, Pakleni

*Bijelo-crvena polja hrvatska na dresu sjete me da ja volim te.
Igrajte za nju, Našu voljenu, nek' jače kuca to srce vatreno.*

(Nered & navijači)

Ideja je ovog rada analizirati odnos nacionalnog identiteta i sporta kroz problematiziranje česte prakse hrvatskih reprezentativnih sportaša/ica da prigodom intoniranja državne himne drže ruku na srcu. Pritom se uzima u obzir iniciranje tog običaja još u doba stvaranja države, kao i njegovo trajanje

sve do danas. Polazi se od toga da su moguća različita društvena i povijesna situiranja te geste, koja onda posljedično uvjetuju uslozňjavanje rasprave o principima nacionalne identifikacije u sportu. Ipak će se kao možda najintričigantnije i najprovokativnije viđenje uzeti ono naslovno – ruka na srcu kao izraz narodne duše – koje će se s jedne strane nastojati protumačiti na temelju uvida u političke konotacije, ali i javne konstrukcije takvog čina, a s druge će se strane pokušati elaborirati na široj teorijskoj podlozi. U skladu s najavljenom argumentacijskom linijom, u prvom dijelu rada iznijet ću pojašnjenje ključnih pojmova – *nacionalnog identiteta* i *sporta* – odnosno prepoznati temelje za njihovo povezivanje. Nakon toga ću posvetiti pažnju uprizorenjima spomenute široko usvojene prakse držanja ruke na srcu pri intoniranju himne. Naglasak će biti na hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji, popularnim *Vatrenima* Ćire Blaževića iz 1990-ih te na hrvatskoj rukometnoj reprezentaciji, podjednako popularnim *Paklenima* Lina Ćervara iz 2000-ih, jer rezultati i imidž tih ekipa, uključujući njihove trenere, a povezano s tim i status tih sportova u Hrvatskoj, čine itekako društveno i politički relevantnim sve što se događa u vezi s njima. U završnom će se dijelu, uz uvažavanje perspektiva naznačenih u prvome, izoštriti teorijski pristup ovom fenomenu/problemu s ciljem dokidanja njegova banaliziranja, tj. revaloriziranja njegovih kolokvijalnih interpretacija.

SPORT I NACIONALNI IDENTITET

Za potrebe povezivanja nacionalnoga sa sportskim poljem valja se ograditi od shvaćanja nacionalnoga kao samorazumljive, prirodne činjenice odnosno neke objektivno odredive sociološke ili psihološke kategorije. Iz tog ću se razloga usredotočiti na dva raznorodna kriterija razumijevanja nacije: prvi se tiče znanstvenog diskursa o naciji, a drugi kolokvijalne percepcije nacije, poglavito od strane njezinih pripadnika.

Sociolog Vjeran Katunarić, na tragu slične podjele britanskog teoretičara nacionalizma Anthonyja Smitha (Smith, 1986: 7–13), razlikuje dvije osnovne struje unutar teorijskog bavljenja fenomenom nacije: primordijalističku i modernističku. (Katunarić, 2003) Dok tradicionalno, primordijalističko tumačenje nacije počiva na ukazivanju na njezinu prvotnost, izvornost i nepromjenjivost, modernistički pristupi naciji idu u smjeru propitivanja razloga zašto se interpretacije društvenog svijeta oblikuju po kriteriju nacionalnoga i kakve posljedice te interpretacije omogućuju. Primordijalisti

Ljudsku solidarnost objašnjavaju najdubljim ljudskim dispozicijama, pa se pri definiranju nacije pozivaju na dublje slojeve grupnog identiteta i međugrupnih odnosa. Za njih je nacija prirodna i trajna, a Smith u okviru svog etnosimbolističkog pristupa nacionalizmu takvo viđenje nadograđuje tezom kako je ona zapravo moderna nasljednica mnogo starije i raširenije etnije te okuplja u sebi sve simbole i mitove predmoderne etničnosti. (Smith, 1986: 13–18)

U prvi plan, dotle, kod nekih modernista izbija ideja o “kvazirealnosti” nacije.¹ Za Benedicta Andersona su nacionalizam, nacionalnost ili bivanje nacijom kulturne tvorbe posebne vrste koje danas uživaju snažan emocionalni legitimitet, a čiji nastanak datira od kraja 18. stoljeća. Nacija je, po njemu, “zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena”. (Anderson, 1990: 17) Ideja zamišljanja zajednice polazi od toga da je u našim mislima slika zajedništva sviju, premda ne poznajemo većinu pripadnika naše nacije. Za razliku od Ernesta Gellnera koji pri definiciji nacije koristi formulaciju “izmišljena” zajednica (Gellner, 1998), Anderson preferira epitet “zamišljena” jer on nimalo ne obezvređuje stvaran i širok učinak predodžbe zajedničke pripadnosti koja povezuje ljude, njihova uvjerenja i djelovanje.

Andersonova slika zajedništva stvorena u himnama, romanima i novinama daje se vrlo dobro primijeniti na funkcioniranje nacionalnog identiteta u sportskom polju. Sudeći po korpusu tekstova koji se bave tom problematikom moglo bi se zaključiti da se tek cijepljenjem pojmova “nacije” i “nacionalnog identiteta” idejama o izmišljanju, zamišljanju, iluziji i izumljivanju otvara prostor za pronalaženje nacionalnog i izvan područja politike i kulture, za njegovo iščitavanje unutar sportskog diskursa.

Pri percepciji nacionalnog među pripadnicima nacije, uvjetno rečeno kolokvijalnoj, a ne znanstvenoj percepciji, treba razlučiti etnički i politički princip. Nije naime svejedno je li zajednica koju neki sportaš zastupa predstavljena kao narod ili kao nacija. Važno je kakvim su argumentima, tj. principima oblikovanja zajednice potkrijepljena pojedinačna opredjeljenja i kakve posljedice (društvene predodžbe) iz njih proizlaze.

Etnički princip razumijevanja zajednice počiva na “kolektivnom identitetu”, odnosno na pretpostavljenim zajedničkim značajkama koje se tretira-

¹ Katunarić kao zajedničku značajku modernističkih autora iz 1980-ih prepoznaje njihovo shvaćanje nacije kao ideološkog projekta koji dolazi uz industrijsku modernizaciju i medijsku revoluciju. (Katunarić, 2003: 181–193)

ju kao prirodno dane i relativno trajne. Taj se princip vezuje uz “domaću retoriku” koja povlači analogiju između zajednice i prostora što ga ona nastanjuje te obitelji i njezina doma. Sportski su mediji pretrpani primjerima “diskursa genetike” koji zajednicu predstavlja kao raširenu srodstvenu skupinu. Vezivno tkivo te zajednice mogu biti krv, geni, rođenje, rod, djedovina itd. I “koncept kulture” tumači zajednicu u smislu pretpostavljenih zajedničkih značajki razlikovnih u odnosu na druge.

Politički se pak princip razumijevanja zajednice temelji na članstvu u državi kao političkoj zajednici. Najneposrednije uključivanje sportskog događaja u nacionalni kontekst odvija se preko upotrebe državnih simbola. (Cashmore, 2000: 304) Dok narodnost određuju etnički kriteriji, državljanstvo je zapravo pravni odnos pa ga je u neku ruku lakše i zamijeniti. Preko etničkoga principa nacionalno se ispostavlja prirodnom zajednicom, a preko političkoga pravno-političkom jedinicom.

Diskurs sportske javnosti čini nacionalno rezultatom dinamike izjednačavanja ili uzajamnog preklapanja tih dvaju principa. Ideološki je učinak tog diskursa oblikovanje i održavanje predodžbi o državi kao političkoj organizaciji i predstavnici homogenih zajednica temeljenih na etničkom kriteriju, odnosno predodžbi o narodima kao etničkim zajednicama organiziranim u državu. (Barbara Domajnko, 2002: 188–199)

Rasprava o nacionalnom identitetu, a onda i o nacionalističkim ideologijama u sportu, podrazumijeva poimanje sporta kao društvenog konstrukta. Sport nije “privilegirano mjesto” na koje bismo se mogli povući iz stvarnog života, već je sistemski i prisno povezan s društvom. Jedna od njegovih elementarnih karakteristika jest da uključuje individue koje se natječu. “Kompetitivni individualizam” kao politička ideologija prikazuje se u sportu prirodnim ljudskim stanjem. Umjesto da samo pasivno reproducira ideologiju, sport i pridonosi proizvodnji ideološkog imidža. Budući da se pojavljuje kao sfera aktivnosti izvan društva, a dijelom i stoga jer uključuje prirodne, fizičke vještine i kapacitete, on prikazuje te imidže kao da su prirodni. Pritom momčadski sportovi, za razliku od individualnih, upućuju na menadžersko upravljanje i koordinaciju, obrađujući ideologije preuzete iz industrijske ekonomije. Najočitije upletanje ideologije u sport pripisuje se vezi sporta i nacionalizma. Sport je područje koje dopušta konstrukciju nacije kao homogene cjeline prevladavajući minorne unutrašnje podjele koje se mogu između “nas” pojaviti. Kao društveno konstruirana, značenjima bogata aktivnost, zapleten je u reprodukciju i prijenos ideoloških tema i vrijednosti dominantnih u društvu.

Nacionalna identifikacija kod sportaša najčešće služi nadsvođivanju njihovih višeslojnih i mnoštvenih identiteta. Vrhunski sportaši često na međunarodnim natjecanjima zastupaju svoju državu, bilo da su dio reprezentativne vrste u nekom kolektivnom sportu ili nastupaju pod zastavom svoje države u nekom individualnom sportu. U oba su slučaja prisutni nacionalni simboli, poput zastave, grba, himne, eventualno i jezika kojim se služe. Ako se sve nabrojeno dađe podvesti pod manifestna obilježja nacionalnog identiteta nekog sportaša, valja još izdvojiti nacionalni naboj, ponos i unutarnju motivaciju kao latentna obilježja, ali ona koja se u diskursu sportske javnosti gotovo uvijek apriorno prišivaju sportašima.

Garry Whannel, međutim, upozorava na nerijetko zanemareno proturječje između nacionalizma i individualizma, ističući da su, “dok je vrhunski sport zapravo doveo u prvi plan nacionalni identitet i nacionalni prestiž, a odatle i šovinizam, uzdizanje poduzetničkog etosa i ulazak kapitala u sport proizveli individualizam kao protutežu”. (Whannel, 1992: 191)

Na temelju rečenoga može se zaključiti da priklanjanje nacionalnoj identifikaciji među sportskim akterima proizlazi kako iz važnosti nacije danas u svijetu općenito, tako i iz komplementarnosti principa razlike i principa priznavanja na kojima se temelji nacionalni identitet s jedne strane te principa konkurencije i kompetitivnog individualizma kao osnovnih značajki suvremenog sporta s druge strane. Osim toga, posezanje za nacionalnim identitetom odvija se na različitim razinama, unutar različitih grupa te s različitim motivima i ciljevima. Modusima svoje artikulacije, značenjem koje sa sobom nosi iz političke sfere, nacionalni se identitet izdvaja u ponudi drugih identitetnih oznaka. Nametljiv, ali i privlačan, on istovremeno pruža utočište, pripadanje i priznavanje.

RUKA NA SRCU PRI SVIRANJU HIMNE²

“Iako fizička, kompetitivna, nadjezična i populistička priroda većine sportova čini da su oni savršen medij za izražavanje grupnih identiteta”, (Polley, 2004: 13) ipak je dojam, koji se definitivno potvrđuje na primjeru Hrvatske,

² Ruka na srcu često se tumači kao simbolična gesta kojom se naglašava poanta himne. Naime, Mihanovićeve budnica “Hrvatska domovina”, čije su dvije početne i dvije završne strofe uzete za predložke hrvatske himne, završava riječima “... dok mu živo serdce bije!”

da nogometu u tom smislu nema premca. Već i zato što je u pitanju sastojak odnosno oblik masovne pučke kulture (Vrcan, 2003: 16–24), ali i sastavni dio popularne kulture, nogomet je kao fenomen koji privlači i zanima najveći broj ljudi konstantno u središtu medijske pažnje, pri čemu se razotkriva njegova ambivalentna i protuslovnost narav.

Početak hrvatskog nogometa u doba osamostaljenja države obilježila je reprezentacija. Generacija igrača okupljena pod nazivom *Vatreni*, osim odličnim rezultatima, svoj je imidž kreirala ponajprije pronacionalnom retorikom u čemu je prednjačio tadašnji izbornik Ćiro Blažević, bliski prijatelj pokojnoga predsjednika države Franje Tuđmana. Dio “nacionalnog folklor” koji se vezivao uz sportske i javne nastupe *Vatrenih* otpada i na ponašanje, tj. držanje reprezentativaca i njihovog stručnog stožera na terenu prigodom ceremonijalnog izvođenja državnih himni na počecima međunarodnih utakmica. Premda postavljanje desne ruke na srce nije karakteristično samo za sportski milje, a nije niti hrvatski izum, odjeci takve geste, zapravo javne predstave³, zasigurno su najjači upravo u tom situacijskom kontekstu. Jedanaest igrača, jedan do drugoga, s rukom na srcima uprizoruju naciju istovremeno za brojnu stadionsku, ali i za enormno veliku televizijsku publiku. (Hobsbawm, 1993:143) Takvu izdvojenu “malu priču” treba prisposobiti s “velikom pričom o ‘vatrenima’ kao (navodno) istinskoj manifestaciji ili otjelovljenju, u zgusnutom obliku, gotovo svih pozitivnih nacionalnih osobina Hrvata ali i kao načinu poravnavanja društvenih nejednakosti i nepravdi kojima su Hrvati (navodno) izloženi u međunarodnim okvirima. Stoga bi se svi Hrvati trebali lako prepoznati u ‘vatrenima’ po svom iskonskom i istinskom hrvatstvu.” (Vrcan, 2003: 20)

S obzirom na vremensko preklapanje rane faze *Vatrenih* i Domovinskog rata, a ako se ima u vidu metaforička povezanost sporta i bitke, svakako i

³ Iako je više no evidentno da nije u pitanju osobna niti privatna stvar, svakako nije zanemarivo da se televizijske kamere maksimalno približavaju sportašima u takvim situacijama, fokusirajući njihove ruke položene na prsa. Svijest o toj činjenici i njezinim posljedicama prisutna je i u novinskom komentaru koji problematizira naturalizaciju stranih, štoviše tamnoputih igrača, u hrvatskim reprezentacijama. Pojašnjavajući poziciju “hrvatskog Brazilca” Eduarda da Silve, te apostrofirajući da je nakon što je pristigao u Zagreb te se povezo sa Zdravkom Mamićem i završio u Dinamu, potom i dobio hrvatsko državljanstvo, Eduardo odličnim nastupima postao ključni igrač hrvatske reprezentacije, novinar Jutarnjeg lista zaključuje da će “23-godišnjak koji vodi miran obiteljski život, već oženjen i već otac, nastaviti igrati za hrvatsku nacionalnu vrstu. Svaki put kad će ona igrati i on će pred TV kamerama držati ruku na srcu.” (Tomislav Čadež, Jutarnji list, 17. 11. 2006).

“mitska priča” sporta oličena prije svega u konfrontaciji “nas” i “njih” (Čolović, 1985: 233–251), ovakav bi primjer grupne identifikacije u nacionalnom ključu valjalo iščitati ne kao klasično “kovanje identiteta kroz označavanje razlike” (Woodward, 2002: 35–38), već možda kao *označavanje razlike kroz kovanje identiteta*.

Pošto u sportu sveprisutna fraza “poginut ćemo na terenu” u slučaju nogometne reprezentacije preneseno znači da mladići⁴ idu u bitku kako bi žrtvovali svoje tijelo za tijelo nacije (Billig, 1995:124), prislonjena bi ruka na srcu tijekom sviranja himne imala biti na određen način prisegom tom htijenju odnosno cilju. Javno obznanjen stav predsjednika Tuđmana da je držanje ruke na srcu pri intoniranju državne himne znak poštovanja uvriježen običajnim pravom zvuči možda benignije, ali u sebi nesumnjivo implicira da se “dostojanstveno držanje za vrijeme intoniranja himne u osobitim prigodama iščitava prije svega kao znak nacionalnog ponosa i domoljublja, a hrvatska povijest i način na koji je izborena sloboda nalažu svima koji zastupaju zemlju – sportašima, političarima, kulturnim djelatnicima – da to učine na najuzvišeniji način.” (R. I., Vjesnik, 2. ožujka 1999) Ako je tomu tako, ruka na srcu koja stvara fiktivnu vezu s prošlošću ili pak ustanovljava svoju prošlost putem gotovo obaveznog ponavljanja, uklapa se i u teoriju o nacionalizmu kao izumitelju tradicije. (Hobsbawm, 2000: 139)

Kako se praksa postavljanja ruke na srce održala od njezina uvođenja s integralnim *Vatrenima* sve do uspješne ere rukometne reprezentacije *Paklenih* i njihova izbornika Lina Červara, tom bi ritualu ipak trebalo pridati multidimenzionalni značaj. Svakako bi ga se, zahvaljujući javnom i prilično jasnom sportsko-političkom statusu Ćire Blaževića i Lina Červara, moglo promotriti kroz prizmu dugogodišnje stranačke hegemonije HDZ-a na ovim prostorima, ali možda je svrsishodnije upozoriti na kontinuitet kohezivne i legitimirajuće dimenzije tog čina u duhu poštapalice “malo nas je, al’ nas ima”⁵, baš kao i na blijeđenje njegove antagonističke dimenzije kao neiz-

⁴ Važno je istaknuti da držanje ruke na srcu pri intoniranju himne nije gesta koja se unutar hrvatske sportske javnosti očekuje samo u muškom sportu. Tako se u proljeće 1998. medijima provlačio spor između tadašnjeg izbornika ženske teniske reprezentacije Vjerana Friščića i Jelene Kostanić (danas Kostanić-Tošić), nastao zbog toga što za vrijeme intoniranja himne uoči susreta s Japanom splitska tenisačica nije poput svojih kolegica držala ruku na srcu.

⁵ Veliku i itekako zaslužnu ulogu u uspjesima hrvatskog sporta obnosi s jedne strane *sportska dijaspora*, oni sportaši hrvatskog porijekla koji su rođeni i žive izvan Hrvatske, a s druge strane *sportski legionari*, oni sportaši koji su iz domaćih klubova i liga preselili u inozemne gdje su u pravilu znatno bolje plaćeni.

bježne posljedice vremenskog udaljavanja od “konkretnog neprijatelja”. U svakom slučaju, “raspršeni neprijatelj”, koji je koliko vanjski toliko i unutar-nji, a koji u hrvatskom rukometu podrazumijeva “urotničke ambicije” među-narodne federacije uperene protiv nas⁶ te političkom podtekstu *Paklenih* nesklon dio domaće javnosti, dovoljan je podstrek za obrede oživljavanja tradicije i konstruiranja identiteta poput “ruke na srcu”.

GDJE SE KRIJE NARODNA DUŠA?

Kad Srđan Vrcan govori o području bivše Jugoslavije u 1990-ima kao svojevrsnom društvenom laboratoriju na tlu moderne Europe, prepoznajući u njemu društveno polje napetosti između političkih strategija različitog utemeljenja, on među tim strategijama izdvaja i utjelovljenje etničkog nacionalizma i nacije shvaćene i prakticirane kao zajednice porijekla (*Volknsnation* kao utjelovljenje *Volkgeista*). (Vrcan, 2006: 33) Izvjesno je da Hrvatska tog vremena po mnogočemu spada među one “zakašnjele” nacionalne države (Plessner, 1997) koje se pozivaju na utemeljenje u naciji u smislu *Volka* kao organiziranog entiteta s osobitim, zadanim duhom i osobitim, ali isto tako zadanim svojstvima – neka varijanta “zajednice tla i krvi”, “zajednice mrtvih, živih i još nerođenih”.⁷ “Jedan narod, koji ne može mirovati u svojoj suvremenosti, neosiguran jakom, postojanom tradicijom kakvu imaju stare zapadne nacije, prisiljen je da taj nedostatak svjesno nadoknadi. On je upućen na to da svom opstanku oblikuje smisao iz izvora vlastita postojanja.” (Plessner, 1997:101) Nacija shvaćena kao *Volk* implicira jedinstvenost i identičnost, izraz osobitog nacionalnog duha (*Volkgeist*) ili samobitnog nacionalnog bića. Na sličnim je zasadama izgrađena socijalna misao Dinka Tomašića koji u društvenom razvitku Hrvata nalazi prevagu zadružnog nad plemenskim elementom, pri čemu autohtona kultura pruža otpor usađivanju zapadno-civilizacijskih tekovina. (Tomašić, 1997a, 1997b) U svakom je slučaju

⁶ Pritom imam na umu često izražavanje nezadovoljstva čelnih ljudi u hrvatskom rukometu – Željka Kavrana i Zorana Gopca – sudačkim tretmanom hrvatske reprezentacije, ali i klubova. Ono se ponekad iskazuje i pisanim žalbama Međunarodnoj rukometnoj federaciji.

⁷ Premda se njemački filozof Helmuth Plessner usredotočio isključivo na objašnjavanje njemačke situacije, njegov je izraz *zakašnjela nacija* primjenjiv na dihotomiju zapadni/građanski – istočni/etnički nacionalizam. “Iz toga se može zaključiti da bi se i drugdje u svijetu, u uvjetima izostajanja liberalne tradicije, najgori oblici nacionalizma morali prije ili kasnije pojaviti.” (Katunarić 2003:141)

i u novije vrijeme naglašenija autoritarna negoli demokratska narav hrvatske nacionalne matrice, koja se ogleda u tome što se javno, politički relevantno i imperativno pretendira da postoji samo jedan jedini, jednoznačni, općeobvezatni i neupitni način da se bude Hrvat. (Vrcan, 2006: 99–105)⁸ S time je tijesno povezano *herderovsko* viđenje nacije kao kulturne zajednice, neke vrste “proširene porodice”, koju predstavlja jedan jezik, jedna kultura, jedan narod i jedan “nacionalni karakter”, a koja prethodi državi i podupire ju osiguranjem moralnog jedinstva i solidarnosti. (Mesić, 2006: 28–29)

Prema tome, pojavljivanje i afirmaciju *Vatrenih* valja promotriti u kontekstu situacije raspada Jugoslavije, štoviše treba ih postaviti u okvire provale hrvatskog integralnog nacionalizma u kojem je iskazana istinska “duša”. Te okvire tvore s jedne strane radikalni odgovor HDZ-a na izvanjski pritisak iz Miloševićeve Srbije, a s druge strane kulturološko objašnjenje nacionalizma kao izraza “narodne duše”. Onodobna situacija daje povode za shvaćanje nacionalizma kao strategijskog sredstva za održavanje sustava moći, unutar kojeg kao glavno oruđe funkcionira posezanje za “nanovo otkrivenim”, a zapravo tradicionalnim temeljem kolektivnog identiteta.⁹ S vremenom, mjesto srpskog imperijalizma kao neprijatelja zauzima globalizacija, pa je odcjepljenje od jugoslavenskog Istoka odmičeno obranom od zala globalizacije Zapada kao nove ugroze nacionalnog identiteta. (Sekulić, 2004: 257–284) Potvrđivanje i isticanje nacionalnog identiteta, i ono periodičko i ono permanentno, time ne gubi na važnosti, već samo na usmjerenju. Ono, međutim, određuje karakter očitovanja nacionalizma, uz opasku da “nacionalizam ne odražava identitet nego je nacionalni identitet formiran kao posljedica djelovanja nacionalizma kao ideologije i socijalnog pokreta”. (Sekulić, 2004: 202)

U skladu s time, proširenje prakse držanja ruke na srcu kod intoniranja himne prema 2000-ima, koje onda dohvaća i *Paklene*, primjerenije je tumačiti na drukčijim osnovama. Kako sportski događaji, pa i oni međunarodnog

⁸ Stoji i ocjena Dunje Rihtman-Auguštin iznijeta u njenoj studiji o preplitanju etničkog identiteta, etnocentrizma i nacionalizma: “Znanstveno se zapravo još uvijek ne može utvrditi do koje je mikrorazine društva doprla hrvatska nacionalna integracija. Moguće je također upitati u kojoj mjeri etnički identiteti stvaraju razlike, mržnju, onemogućujući zajednički život s ljudima koji se drukčije identificiraju. Što je to uopće etnocentrizam, a što nacionalizam?” (Rihtman-Auguštin, 1998: 54)

⁹ “Ideologije tog sustava mogu sebe krasiti riječima velikodušnosti i globalne širine, no njihovo jezgro nije iskreno. Njihovo srce kuca provincijalno” (Katunarić 2007: 31).

karaktera, u Hrvatskoj praktično postaju sastavni dio svakodnevice, u mnogo su slučajeva “prigušena svjetla reflektora” i držanju ruke na srcu ne pridaju se ni prevelika pažnja niti posebna značenja. No, tim se činom, koji balansira između Billigova koncepta *banalnog nacionalizma* i Andersonova koncepta *zamišljanja nacije*, ipak potvrđuje egzistencija nacije. Držanje ruke na srcu u Hrvatskoj je u 2000-tima teže tretirati ekstremnim izrazom nacionalizma, a lakše ga je prepoznati kao manje vidljiv oblik duboko usađen u suvremeni svijet. (Billig, 1995) Dakle, nacija se njime reproducira, no ujedno i konstruira, što nipošto ne znači da je on benigan i nevin, kao što to nisu ni sportski događaji općenito, koje poput tekstova užitka svakodnevno konzumiraju milijuni ljudi, mahom muškarci. (Billig, 1995: 125)

Ruka na srcu rukometnih reprezentativaca ipak, poradi primjesa stranačke politike u tom sportu u vidu dva zaslužena, a jednog odrađenog saborskog mandata izbornika Červara te angažmana vodećih igrača u kampanji HDZ-a¹⁰, donekle oživljava tradiciju iz vremena *Vatrenih*, ali u novim geopolitičkim okolnostima ona nipošto ne može figurirati na onaj način kao ruka na srcu Zvonimira Bobana ili Davora Šukera.¹¹

¹⁰ Politički su, baš kao i sportski dosezi Lina Červara dobro oslikani naslovom njegove knjige posvećene rukometnim uspjesima hrvatske reprezentacije *Od Učke do Olimpa*. O tome koliko je zapravo politički okvir te knjige važan, svjedoči i sljedeći citat iz *Bilješki rukometnog zaljubljenika*: “Sport ne promovira samo domovinu i karakter ljudi, nego i kulturu naroda. U Ateni, pradomovini Olimpijskih igara, naša je rukometna reprezentacija pored dotad u svijetu nezabilježene rukometne ‘pobjedničke rapsodije’, prikazala i predstavila cijelom svijetu cjelokupno bogatstvo i kulturu hrvatskog naroda. Ljudi su diljem svijeta kroz igru naše reprezentacije mogli vidjeti nešto više od igre loptom: entuzijazam, skromnost pobjednika, plemenitu dušu, djetinju radost, ustrajnost, optimizam i pobjednički mentalitet, kojima su naši igrači zračili u ‘opipljivo’ većoj mjeri od ostalih.” (Lino Červar: *Od Učke do Olimpa: bilješke rukometnog zaljubljenika*, Zagreb, 2004)

Nastup Ivana Balića i Petra Metličića u reklamnim spotovima HDZ-a u predizbornoj kampanji te stranke 2007. godine hotimično je doveden u kontekst truda i nastojanja vlasti da izgradi rukometne dvorane kao nužnu infrastrukturu nadolazećeg Europskog prvenstva u rukometu kojem je Hrvatska domaćin početkom 2009. godine.

¹¹ Zvonimir Boban bio je kapetan *Vatrenih*, a danas je predsjednik uprave Sportskih novosti te se povremeno pojavljuje i u drugim, kako hrvatskim, tako i stranim medijima, kao stručni komentator nogometnih utakmica. Davor Šuker bio je najbolji strijelac naše reprezentacije, osvajač Zlatne kopačke na Svjetskom prvenstvu u Francuskoj 1998. Ubrzo nakon završetka karijere osnovao je Nogometnu akademiju za mlađe uzraste, čiji su projekti rašireni po mnogim europskim zemljama. Obojica su za aktivnog igranja bili poznati po prijateljstvu s prvim hrvatskim predsjednikom, a uživali su i povlašten status kod izbornika.

ZAKLJUČAK

Nešto što se samo po sebi može doimati nezanimljivo i neproblematično, poput držanja ruke na srcu sportaša/ica za vrijeme intoniranja državne himne, želio sam sagledati kao simptom nacionalističkih previranja na ovim prostorima od 1990-ih naovamo, ali tako da preispitivanjem te geste i njezine pozadine ukažem na potrebitost prepoznavanja tranzicijskog pomaka koji iziskuje pažljivo profiliranje kategorijalnog aparata svakog eventualnog društvenoznanstvenog zadiranja u ovu problematiku. Ostavljajući po strani vlastite preferencije u razumijevanju kategorija nacije i nacionalnog identiteta, nastojao sam pokazati kako upletenost različitih aktera te mnoštvenost i neujednačenost percepcija i interpretacija te prakse čine njezinu višedimenzionalnost podatnom i za pokušaj pomalo provokativnog tumačenja iste. Time se nikako ne dovodi u pitanje činjenica da su danas teorije o “prirodnom porijeklu” nacija delegitimirane u društvenim znanostima, ali i u ustavima demokratskih država. Moje se iščitavanje “ruke na srcu” kao izraza “narodne duše” stoga može prihvatiti kao jedan od mogućih, makar gotovo zanemaren odgovor na pitanje: “Što nam sport može reći o mijenjanju percepcija nacionalnog identiteta?” (Smith, Porter, 2004).

LITERATURA

- Anderson, B. (1990) *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Billig, M. (1995) *Banal nationalism*. London: Sage publications.
- Cashmore, E. (2000) *Sports Culture. An A-Z Guide*. London and New York: Routledge.
- Čolović, I. (1985) *Divlja književnost*. Beograd: Nolit.
- Domajnko, B. (2002) *Proces oblikovanja nacionalnega skozi poročanje o športnih dogodkih: V Sloveniji po letu 1991*. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta v Ljubljani.
- Gellner, E. (1998) *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Hobsbawm, E. (1998) *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Novi liber.
- Hobsbawm, E. (2000) “Izmišljanje tradicije”. U: Brkljačić, M. i S. Prlenda (prir.) *Kultura pamćenja i historija*. Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Katunarić, V. (2003) *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Katunarić, V. (2007) *Lica kulture*. Zagreb: Antibarbarus.
- Mesić, M. (2006) *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.
- Plessner, H. (1997) *Zakašnjela nacija*. Zagreb: Naprijed.

- Poley, M. (2004) "Sport and national identity in contemporary England", U: Smith, A. i D. Porter (ur.) *Sport and national identity in the post-war world*. London i New York: Routledge.
- Rihtman-Auguštin, D. (1998) "Etnički identitet – etnocentrizam – nacionalizam", U: Čičak-Chand, R. i J. Kumpes (ur.) *Etničnost, nacija, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Sekulić, D. i dr. (2004) *Sukobi i tolerancija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Smith, A. D. (1986) *The ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Smith, A. i D. Porter (2004) *Sport and national identity in the post-war world*. London i New York: Routledge.
- Tomašić, D. (1997a) *Politički razvitak Hrvata*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk.
- Tomašić, D. (1997b) *Društveni razvitak Hrvata*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk.
- Vrcan, S. (2003) *Nogomet-politika-nasilje: ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Vrcan, S. (2006) *Nacija – nacionalizam – moderna država*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Whannel, G. (1992) *Fields in Vision*. London and New York: Routledge.
- Woodward, K. (2002) "Concepts of Identity and Difference". U: Woodward, K., ur. *Identity and Difference*. London, Thousand Oaks i New Delhi: Sage Publications.

Primljeno 19. lipnja 2008.

SUMMARY

HAND ON ONE'S HEART AS AN EXPRESSION OF FOLK SOUL

Ozren Biti

Nation and identity are two permanently disputed categories in the field of recent social sciences. Disagreements as to what they really mean reflect upon their understanding not only in various disciplinary fields, but on their usage in everyday practice as well. The aim of this paper is to investigate the way in which national identity functions in the field of sports. For this purpose two opposite conceptions of nation are confronted, the primordial and the modernist one, in order to elaborate their credibility and applicability to the Croatian sport from the 1990-ies until today. The analysis focuses upon the peculiar practice of Croatian sportsmen, as well as other protagonists of the Croatian sport – the practice of putting their hand on their heart during the public performance of Croatian national anthem.

Key words: sports, national identity, hand on the heart, national soul, national anthem, *Vatreni*, *Pakleni*